

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
T Ü R K T A R İ H K U R U M U

ISSN 0041-4255

BELLE TEN

DÖRT AYDA BİR ÇIKAR

Cilt : LXXX

Sa. 287

Nisan 2016

ANKARA – 2016

1916 İLE 1919 YILLARI ARASINDA KRAKOV MÜSTAHKEM
MEVKİİ HASTANELERİNDE OSMANLI ASKERLERİ
(POLONYA KAYNAKLARI İŞİĞİNDE)

PIOTR NYKIEL*

Giriş

2 Ağustos 1914'te Osmanlı İmparatorluğu ile Almanya arasında imzalanmış olan İttifak Anlaşması Almanya'nın Rusya'ya karşı savaşıması halinde, Osmanlı ordusuna müttefiğine destek verme yükümlüğünü veriyordu¹. Lakin bu yükümlülüğün bir an evvel yerine getirileceğini bekleyen Almanlar, Birinci Dünya Savaşı'nın ilk senesinde Müttefik kuvvetlerin Çanakkale Boğazı'na saldırısının Osmanlı devletinin bekası için Ruslardan daha büyük tehlike oluşturacağını ve aynı dönemde Türk ordusunun başına gelen Sarıkamış yenilgisini öngörmemişlerdi. Ancak Ocak 1916'da, son düşman birlikleri Gelibolu Yarımadası'ndan çekildiğinde, Osmanlı Başkumandan Vekili ve Harbiye Nazırı olan Enver Paşa'nın elinde başka cepheelerde kullanabileceği birkaç birlik kalmıştı. Bir yandan Filistin ve Irak Cepheleri'ndeki durum o dönemde henüz endişe verici değilken, öte yandan da, tahmin edebildiğimiz gibi, Kafkas Cephesi'nde uğradığı yenilgileri Osmanlı toplumuna unutturmak için, Enver Paşa “Büyük Turan” yolunu Galiciya üzerinden aramaya ve bu vesileyle de İttifak Anlaşması'nı yerine getirmeye karar vermişti. O cepheye gönderdiği ve daha önce Çanakkale'de savaşan 15. Kolordu², 26 Temmuz 1916'da Alman Güney Ordusu bünyesine girip, 1917 Eylülüne kadar Doğu Galiciya'nın, Podwysokie köyü ve Dinyester nehrinin kuzey kolu olan Złota Lipa ile Zbruc nehrindeki bölgede (bugünkü batı Ukrayna'da) Ruslarla çarpışmıştı³. 15. Kolordu'nun bu çarpışmalarda kadrosunun yarısından fazlasını feda

* Yrd. Doç. Dr., Jagiellon Üniversitesi, Şarkiyat Enstitüsü, Türkoloji Bölümü, al. Mickiewicza 3, 31-120 Kraków, Polonya, piotr.nykiel@uj.edu.pl

¹ Osmanlı İmparatorluğu'nun Birinci Dünya Savaşı'na girmesiyle ilgili daha ayrıntılı bilgiler için şu esere bakınız: Stanford J. Shaw, *The Ottoman Empire in World War I*, Türk Tarih Kurumu, Volume 1, Ankara 2006, Volume 2, Ankara 2008.

² 15. Kolordu'nun ilk komutanı Kurmay Albay Yakup Şevki (Subaşı)'nın yerini Kasım 1916'dan itibaren Tuğgeneral Cevat (Çobanlı) almıştı.

³ *Birinci Dünya Harbi*, VII nci Cilt, *Avrupa Cepheleeri*, 1 nci Kısım (*Galiciya Cephesi*), T.C. Genelkurmay Başkanlığı Garp Tarihi Dairesi Resmi Yayınları, Seri No: 3, Gnkur. Basımevi, Ankara 1967 ve Oya Dağlar, “Birinci Dünya Savaşında Osmanlı Ordularının Galiciya Cephesi'ne Gönderilmesi ve Cephe Gerisinde Yaşananlar”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, sy. 10, y. 5/2006, s. 45-71'e ve işbu metnin yazarının yazdığı

ederek⁴ Brusilov ve Kerenski taarruzlarının püskürtülmesinde çok büyük rol oynadığını vurgulamak gerekir. Alman Güney Ordusu komutanı General Felix Kont von Bothmer'in sözlerine göre: *Ne zamanki, yeni kazanılan cephenin daimi mevzii olarak tutulmasına karar verildi, kolorduya öyle bir bölgeyi emniyet ettim ki, bu mevziin kilidi idi. Bütün ordunun bulunduğu hatta durabilmesi Türklerin güvenli eline verilen bu kilidin korunmasına bağlı idi*⁵.

Bu çarpışmalarda yaralanmış askerler tedavi görmek için, cephenin gerisinde bulunan birçok hastanelere sevk edilmişti. O zaman Avusturya-Macaristan sınırları içerisindeki bu hastaneler şimdi Ukrayna, Polonya, Çek ve Slovak Cumhuriyetleri ile Avusturya ve Macaristan topraklarında bulunmaktadır. Birinci Dünya Savaşı sırasında Orta Doğu Avrupa'nın en büyüklerinden, ama aynı zamanda 1914 Aralık ayının ikinci yarısından beri savaşın sonuna kadar cephe gerisinde bulunan Krakov Müstahkem Mevkii, yaralı Osmanlı askerleri kabul edebilecek en uygun yerlerdendi. 1916 ile 1919 yılları arasında buradaki hastanelerde en az 50 Osmanlı askeri bulunmuştu⁶. 47'si, 15. Kolordu'nun subay, astsubay ve erlerinden oluşmaktaydı. Kalan üç asker ise, 1914 ile 1918 tarihleri arasında Kafkas Cephesi'nde savaşan birliklerde görev yapmış ve muhtemelen Rus esaretinden vatanlarına Polonya üzerinden dönerek, 1919 yılında Krakov'a gelmişlerdi.

Çalışmada Kullanılan Arşiv Kaynaklarının Özellikleri

Söz konusu askerlere ait şaşırtıcı derecede ayrıntılı kimlik ve adres bilgilerini, birbirinden bağımsız olarak oluşturulmuş iki arşiv kaynağında bulabiliriz:

Bunların birincisi, Krakov Türkolojisinin kurucusu Prof. Tadeusz Kowalski'nin⁷ Ekim 1917'de yazdığı not defteridir. "Materiały dialektologiczne tureckie,

"The 15th Corps of the Imperial Ottoman Army on the Eastern Galician Front (1916-1917)", *Belleken*, 284, Cilt: LXXIX – Sayı: 284 – Yıl: 2015 Nisan, s. 335-350'deki makalesine bkz.

⁴ Yaklaşık 12.000 şehit, 7.000'den fazla yaralı ve kayıp. 1916 yılında Galiçya Cephesi'ne gelen 15. Kolordunun sayısı ise 33.000'e yakındı (Dağlar, "Birinci...", *a.g.e.*, s. 56 ve Oya Dağlar Macar, "Galiçya Cephesi'nde Osmanlı Birlikleri ve Sağlık Hizmetleri (1916-1917)", *Osmanlı Bilim Araştırmaları*, c. X, sy. 2/2009.

⁵ General von Bothmer'in 13 Haziran 1917 tarihli ve 12321 sayılı günlük emrinden bir alıntıdır (bu emrin tam metni: *Birinci Dünya Harbi... a.g.e.*, s. 112-114'te yayımlanmıştı).

⁶ Şu anda mevcut olarak bildiğimiz ve bu çalışmanın devamında faydalandığımız kaynaklar bu sayıyı 50 olarak belirtir. Lakin, aşağıda açıklayacağımız nedenler ve Krakov'un batısında, yani cepheden daha uzak yerlerdeki hastanelere ulaşan yaralı Türklerin sayısı bazen 1000 kişiyi aştığına göre, Krakov'da tedavi gören Osmanlı askerlerinin de daha kalabalık olduğunu tahmin edebiliriz.

⁷ Tadeusz Jan Kowalski (1889-1948) – şarkiyat profesörü, Polonya Yetenek Akademisi'nin Genel Sekreteri. Bilimsel kariyerinin ilk döneminde ağırlıklı olarak Arapça ve Arap edebiyatı üzerine çalışmış. 1917 yılında Krakov hastanelerinde yatan Osmanlı askerleriyle irtibat kurup makalenin ilerideki sayfalarında bahsedilecek Türkoloji çalışmalarına yönelmiş. Birçok uzman tarafından sadece Krakov değil, Polonya Türkolojisi'nin kurucusu olarak algılanmaktadır. Hayatıyla ilgili daha ayrıntılı bilgi için (derleme: Polska Akademia Umiejętności, Instytut Historii), *Polski Słownik Biograficzny* [Polonya Biyografi Sözlüğü], Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław-Warszawa-Kraków 1968-1969, Tom XIV, s. 569-570'e bkz.

przeważnie niewydane” [Çoğunluğu Yayınlanmamış Türk Diyalektoloji Materyali] başlıklı bu defter, Krakov’daki Archiwum Nauki PAN i PAU [Polonya Bilim Akademisi ve Polonya Yetenek Akademisi Bilim Arşivi]’nde bulunmaktadır⁸. İkincisi ise, Archiwum Zarządu Cmentarzy Komunalnych w Krakowie [Krakov Belediyesi Mezarlıkları Müdürlüğü Arşivi]’nde muhafaza edilen “postmortem inceleme sertifikaları”dır. Bu iki kaynak üzerinde yapılan arşiv araştırması neticesinde, bundan böyle “Kowalski Listesi” ve “Rakowice Listesi”⁹ olarak adlandırılacak iki asker listesi oluşturuldu. Her ikisi oldukça ayrıntılı kimlik ve adres bilgileri verse de, bu ayrıntılılığın derecesi listeye göre değişmektedir, çünkü çalışmamızda kullanılan kaynaklar prensip olarak apayrı amaçlarla oluşturulmuştur.

Profesör Kowalski 1917 yılında Avsturya-Macaristan Ordusu tarafından yaralı Osmanlı askerlerinin tercümanı olarak görevlendirmişti¹⁰. Bu vesileyi kullanarak ilgisini en çok çeken diyalektoloji çalışmalarında kullanabileceği şarkı, hikaye, bilmece gibi materyalleri karşılaştırma yapmak üzere toplamıştı¹¹. Polonyalı Türkoloğun not ettiği ve Osmanlı askerlerinin Galiçya’da besteledikleri üç şarkıyı burada örnek olarak alıntıladık. Zira, sözleri başka bir kaynakta geçmemektedir.

“Kowalski Listesi”nde 5. sırada yer alan Alioğlu Mustafa’nın yazdığı şarkı:

“Galiçya dağları

Çiçek açar

Şarapnel gülle

Yağmur gibi saçar

Bozulmuş Moskof

Yel gibi kaçar

Kader kısmet böyle imiş Şefkatli Baba

Biz Türk oğluyuz

⁸ Dosya No: K III-4, 110.

⁹ Krakov’un semti olan Rakowice (telafuz: Rakovitse)’de Osmanlı şehitlerinin yatığı Cmentarz Rakowicki (Rakowice Mezarlığı) bulunmaktadır. Polonyalılar, günlük konuşmalarında bu mezarlığı kastederken “Rakowice” diye bir kısaltma kullanırlar.

¹⁰ Bu görevlendirmenin teferruatı bilinmese de, Garnizon Hastanesi No: 15’te yatmış Osmanlı askerlerin tedavilerine bakan doktorlardan profesörün eşi doktor Zofia Kowalska (kızlık soyadı Medwecka)’nın aracılığı kuşkusuz söz konusudur.

¹¹ Sadece bu veriler sayesinde bazı şive özelliklerini Osmanlı İmparatorluğunun belli bölgelerine atfedebilmişti ve çalışmasının asıl amacı zaten buydu.

Ölmek isteriz

Bir avuc kan olsa

Dökmek isteriz

Moskoftan eski yerleri almak isteriz”

Galiçya ile ilgili bir başka şarkının yazarı, yine aynı listenin 23. sırasında bulunan İsmailoğlu Salim'dir:

“Çıktım memleketten terk eyledim bahçeyi bağı

Bindim vapura¹² geçtim dereyi dağı

Galiçyaya attılar bizi Anadolu uşağı

Dağlara vuruyor yüreğimin feryadı

Yeşil başlı ördek idim uçardım göklerde

Kanadım kırıldı kaldım çöllerde

Anasız babasız müşküldür gurbet ellerde

Kışlanın kapısı hastahaneye bakar

Doktor ilacı ta yüreğim yakar

Sılada sevdiğim yollara bakar

O sebepten arzu ederim sılayı

Galiçyada nöbet beklerim

Silahı sağ yanıma sakladım

Haftadan haftaya mektup bekledim

Ya niçin gelmedi benim mektubum”

¹² 20. Tümenin teğmeni Mehmet Şevki Yazman'ın bıraktığı çok renkli Doğu Galiçya Cephesi hatıratından (*Kumandanım Galiçya ne yana düşer? Mehmetçik Avrupa'da*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011) öğrendiğimiz gibi, hayatlarında ilk olarak trenle binmiş Mehmetçikler “vapur” kelimesini “istimli lokomotif”, yani “tren” anlamına kullanmışlardı.

Burada son olarak alıntıladığımız şarkı, “Kowalski Listesi”nde 17. sırada bulunan Hüseyinoğlu Mehemed’in yazdığı “Telgrafun telleri”dir¹³:

“Telgrafun telleri

Pamuk gibi elleri

Beni baştan çıkarın

İstanbulun beyleri

Elifim şerifim

Ah dudu dillim

Nakarat: Ben yanıyorum

Aman Allah

Çok seviyorum

Bugün nadim olacaksın

Beni pek arayacaksın

Ben ah edüp ağladıkça

Sen Allahtan bulacaksın

Nakarat

İndim baktım odasına

Döşek sarmış kocasına

Beş yüz lira gicesine

Nakarat

¹³ M. Ş. Yazman kitabında (*a.g.e*) birçok kere “Vaziyeti Bozuk” Hüseyin’den bahseder. Bu asker keskin zekası ve her konu hakkında hicivli şarkı uydurma yeteneğiyle kendini göstermişti. Hatıratının bir bölümünde Yazman, Hüseyin’in Polonyalı ev sahiplerinin kızına “telgraf telleri” hakkında bir şarkı öğrettiğini yazar (*a.g.e.*, s. 163), fakat tüm metnini kaydetmez. Aşağıda alıntıladığımız ve 1917’de prof. Kowalski’ye Hüseyinoğlu Mehmet tarafından dikte ettirilmiş metin ile „Telgrafın tellerine kuşlar mı konar” sözleriyle başlayan ve Türkiye’de oldukça bilinen şarkının aynı olmadığına dikkat çekelim. Zira ikincisi ancak 1946 yılında Ahmet Yamacı tarafından yayımlanmıştı. Üstelik Kowalski’nin bize aktardığı şarkının tarzı ve “şiiir sanatı” Yazman’ın hatıratında yer alan “Vaziyeti Bozuk” Hüseyin’in başka eserlerine tamamen uyar. Dolayısıyla, prof. Kowalski’nin tanıştığı Hüseyinoğlu Mehemed ile Yazman’ın “Vaziyeti Bozuk” Hüseyin’in çok büyük bir olasılıkla aynı kişi olduğunu kabul edebiliriz.

Darıldın mı cicim bana
 Bakmayorsun hiç bu yana
 Gel melekim barışalım
 Gumrı gibi kokuşalım

Nakarat“

Prof. Kowalski'nin konuştuğu askerlerin isim ve Türkiye'de oturdukları adreslerden başka onlara dair hemen hemen hiçbir veri not defterine yazılmamış. Çok nadiren, bir askerin adının yanına askere girmeden önce yaptığı iş veya okuma yazma bilip bilmediğine dair ek bilgiler koydu. Askerin birlik numarası, medeni hali veya savaşırken aldığı yaralar maalesef profesörün ilgisi dışında kalmıştı. Fakat bu tür bilgileri “postmortem inceleme sertifikaları”nda bulabilmekteyiz. Ne yazık ki, bu belgeler askeri doktorlar tarafından ve anlaşıldığı kadarıyla, Prof. Kowalski'nin yardımı olmadan yazıldığı için, onlarda geçen asker adları hatalarla dolu, adres bilgileri ise profesörün not defterine kıyasla çok daha az detaylıdır. Bu sebepten dolayı birkaç askerin adını veya adresini tam olarak çözemediğimizi şimdiden belirtelim.

“Kowalski” ile “Rakowice” listelerinin birbirine uymadıklarını vurgulamak gerekir. Bu da, Krakov'da ölen askerlerin sağlık durumlarının ilk başta çok ağır olmasından dolayı tıbbi olmayan herhangi bir temasa (Prof. Kowalski'nin diyalektoloji materyeli derlemesi de dahil olmak üzere) müsaade verilmediğini tahmin edebilmemizi sağlıyor. Prof. Kowalski'nin yaralı Osmanlı askerleriyle ancak Ekim 1917'de, yani 15. Kolordu'nun son birliklerinin İstanbul'a dönmesinden sonra konuşmuş olması da dikkate değer bir meseledir (not defterindeki ilk kaydın tarihi 11 Ekim'dir). Bunu gözönüne alarak Krakov hastanelerinde yatan Osmanlı askerlerinin 50'den fazla olduğunu büyük bir olasılıkla kabul edebiliriz, çünkü onların bir kısmı Prof. Kowalski diyalektoloji araştırmalarına başlamadan sağlıklarına kavuşup ya cepheye ya da direkt memleketlerine dönmüş olabilirler. Bu tahminlerimizi “postmortem inceleme sertifikaları” da kuşkuyla yer bırakmayacak şekilde doğrulamaktadır. Zira onlar sayesinde ilk yaralı Türklerin daha 1916 Eylül ayının ilk yarısında, yani 15. Kolordu'nun Doğu Galiçya Cephesine gelmesinden ancak birkaç hafta sonra Krakov'a getirilmeye başlandığını öğrenilmektedir.

Osmanlı Askerlerinin Yattıkları Krakov Hastaneleri

Söz konusu kaynaklarda, Osmanlı askerlerinin Krakov Müstahkem Mevkii'nde şifa gördükleri hastanelerle ilgili bilgiler de bulabiliriz. Türklerin yattığı binalar şunlar olmalıdır: Garnizon Hastanesi No: 15/I ve 15/II (Krakov, Wrocławska Sok. No: 1-3 – bugünkü 5. Askeri Hastane Polikliniği), Epidemiyolojik Hastane No: 1 (Krakov-Łagiewniki, Merhametli Meryemana Kadın Manastırı), Epidemiyolojik Hastane No: 2 (Krakov-Łobzów), Krakov Yedek Hastaneleri No: 1 ve 3 ile Krakov Personel Hastanesi No: 2. “Postmortem inceleme sertifikaları” ve Prof. Kowalski'nin not defterinden yaralı Türklerin çoğunun Garnizon Hastanesi No: 15'te yattıklarını anlaşılmaktadır. Daha önce bahsedildiği gibi, bu hastanede askerlerin tedavilerine bakan doktorlar arasında profesörün eşi doktor Zofia Kowalska bulunuyordu¹⁴.

Rakowicki Mezarlığı'nda Medfun Osmanlı Şehitleri

Krakov Rakowicki Mezarlığı'nda medfun tüm 15. Kolordu şehitlerinin 20. Tümen alaylarında görev yaptıklarına dikkat çekmekte fayda var. Sadece İdilbey (?) İsmail Osman adlı askere ait belgede birlik numarası yazılmamıştır. Kendisinin “postmortem inceleme sertifikası”nda yalnızca “Podwysokie yöresinde bulunan bir Türk piyade alayından” olduğuna dair bir not bulunmaktadır¹⁵. Podwysokie ise Osmanlı 20. Tümen tarafından savunulan cephe hattına çok yakın bir tren istasyonu olduğu için, adı geçen şehidin de bu tümenin bir kotasında savaştığını kabul edebiliriz. Bu da, Krakov'a sadece 20. Tümen yaralılarının yollandığını tahmin etmemizi sağlamaktadır.

“Postmortem inceleme sertifikaları”nı karşılaştırırken, Krakov Rakowicki Mezarlığı'nda yatan bütün Osmanlı askerlerin vefatlarından iki veya üç gün sonra, yani İslamiyetin öngördüğü defin zamanını en az 24 saat aşarak gömülmüş oldukları görülmektedir. Fakat haksızlık etmemek için şunu da belirtelim ki, Başkent-Krallık Krakov Belediyesi'nin 26 Haziran 1915 tarihli ve l. 55966/1915 l.a. numaralı yazısı *Krakov'da vefat etmiş Müslümanların Belediye Mezarlığı'nda özellikle onlar için oluşturulacak bir bölüme, beraberce ve Müslümanlara mahsus bir vaziyette, yani yüzü Doğuya dönük şekilde gömülmesini öneriyordu*¹⁶.

¹⁴ “Tadeusz Kowalski 1889-1948. Materiały z Posiedzenia Naukowego PAU w dniu 19 czerwca 1998 r.”, *W służbie nauki*, nr 4, Polska Akademia Umiejętności, Kraków 1999, s. 68.

¹⁵ “Postmortem inceleme sertifikası” No: 4442; Başkent-Krallık Krakov Belediyesi Ölüler Defteri'ne 20.09.1916 tarihinde 3346 nolu olarak kaydedildi (Krakov Belediyesi Mezarlıklar Müdürlüğü Arşivi [bundan böyle: AZCKwK]: 3015/1916); aşağıda bulunan “Rakowice Listesi”nin l. Maddesine de bakınız.

¹⁶ Archiwum Państwowe w Krakowie Oddz. V [Krakov Devlet Arşivi 5. Şube], Akta Cmentarzy Krakowskich (nieuporządkowane) [Krakov Mezarlıkları Dosyası (düzeltilmemiş)], Dosya No: 1914-17.19. Alıntı yaptığımız bu belgeyi yazan memur İslamiyet hakkında pek derin bir bilgiye sahip değildi. Zira Mekke Krakov'a göre Güney-Doğu isikametinde bulunmaktadır.

İlk iki Türk şehidi, XXIII nolu adanın bir kısmı olan ve “1. Müslüman Parseli” denilen bir yere gömülmüştü. Oraya çoğunlukla Avusturya-Macaristan ordusunda görev yapmış Boşnak askerleri ve Müslüman olan Rus esirleri defnedilmişti. Osmanlı şehitlerinin çoğu ise XXVI nolu adaya dahil bulunan ve “2. Müslüman Parseli” olarak bilinen bir bölüme gömülmüştü. Sadece tek bir Türk, başka din ve milletten askerlerle birlikte, XXVIII nolu adada yatmaktadır¹⁷. Maalesef, bu en son bahsettiğimiz mezar hariç bütün Osmanlı Şehitlerinin mezarlarının bugün biçimsiz olması ve eskiden bulunduğu yerleri gösteren haritalar kalmamasından dolayı, ekshümasyon¹⁸ yapılmadan, içinde bir Türk yattığından emin olabildiğimiz herhangi bir mezarın halihazırda mevcut olmadığını belirtmeliyiz.

Bugün XXIII nolu ada toplu bir mezarın özelliklerini taşır. Ortasında Şeref Anıtı (1919-1920 Polonya-Rusya Savaşı anısına), etrafında da dünya harpleri arasındaki dönemde kurulmuş tek tük birkaç mezar bulunmaktadır. Adanın Kuzey-Doğu tarafında 1916-1917 yılları arasında Galiçya Cephesi’nde şehit düşen Türk askerlerinin anısına yaptırılmış sembolik bir mezartaşı durur. Açılışı 9 Mayıs 1997’de o zamanki Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel tarafından yapılmıştı¹⁹. Tespit olduğu üzere, 1972 ile 1974 yılları arasında XXIII nolu adanın kenarlarında bulunan mezar sıraları kazılarak yerlerine sivil mezarlar yapılmasına izin verilmişti. O dönemde yapılmış ekshümasyon sırasında çıkarılmış Birinci Dünya Harbi askerlerinin kemikleri XXIII nolu adanın içinde bulunan bir toplu mezara gömülmüştü. Ancak, o zaman taşınan cenazeler arasında Türklerin de olup olmadığını tespit etmek imkansızdır²⁰.

1959 Ocak ayında, T.C. Varşova Büyükelçiliği’nin bir notasını takiben, Polonya Halk Cumhuriyeti Beledi İdare Bakanlığı ile Krakov Belediyesi Milli Meclisi

¹⁷ Bu mezar 27 Mayıs 1919’da vefat eden plutonowy (takım komutanı) Ali Osman’a ait olmakla beraber (aşağıdaki “Rakowice Listesi”nin Madde 12’ye bakınız) Polonya hudutları içinde günümüze kadar korunmuş tek Osmanlı askerinin mezarıdır. Üstünde haç, askerin adını taşıyan plakette ise katolik olan ölülerin mezarları üzerinde yazılan “š.p.” (“šwiećej pamiğci” – yani “hatırası kutlu”) harfleri de bulunduğuna göre, Ali Osman’ın ölmeden önce katolik dinine çevirmiş olduğunu tahmin edilebilir.

¹⁸ mezardan çıkarma

¹⁹ 1996 yılında, bu anıtın açılmasından evvel, yazar ile o zamanki T.C. Varşova Askeri Ataşe Alb. Sabri Doğan’ın yürüttükleri arşiv araştırmaları neticesinde sadece Üsteğ. Mehmet İsmail Hakkı’nın uyruk ve kimlik bilgileri tespit olunabildi (aşağıdaki “Rakowice Listesi”nin Madde 4’e bakınız). Kalan ve o zaman seçip ayrılmış 10 askerin uyruklarını hiçbir şüphe olmadan belirlemek mümkün değildi. Zira araştırmaya sunulmuş belgeler böyle bilgi vermiyordu. Ayrıca, askerlerin isim yazılışları çok bozulmuş olduğu için, birkaç şahıs konusunda Türk mü Boşnak mı olduğunu ayırt etmek çok güçtü.

²⁰ Krakov Belediye Mezarlıkları Rakowice Bölge Müdürü Sn. Tomasz Piekarskinin yazara gönderdiği 5 Eylül 2013 tarihli ve DRI/524/74/13 nolu bir yazıya bakınız.

arasında yapılan yazışmadan XXVIb²¹ nolu adanın Kuzey kenarında 1, 2, 5, 10, 13 ve 17 numaralı altı toprak mezarın daha o zaman mevcut olduğunu öğreniyoruz. İçlerinde toplam sekiz Türk şehidi yatıyordu²². Bu mezarların hali “düzensiz/biçimsiz” olarak belirtilmişti. XXVIb nolu adanın kuzey kenarında birkaç tane biçimsiz mezar bugün de mevcuttur. Onların bir kısmının konumu yukarıda sözedilen 1959 tarihli yazıda gösterilen yerlere aşağı yukarı uymaktadır, fakat yine, ekshümasyon yapmadan içlerinde Türk şehitlerinin yatıp yatmadığını söylemek mümkün değildir. Krakov Belediyesi Mezarlıkları Müdürlüğü Arşivi’nde bulunan belgelerde görebildiğimiz ve XXVI nolu adadaki Türk mezarlarının konumuyla ilgili tutarsızlık da işimizi oldukça zorlaştırmaktadır²³.

Krakov Hastanelerinde Yatan Osmanlı Askerlerinin Listeleri

Bu bilgiler ışığında aşağıda, 1916 ile 1919 yılları arasında Krakov hastanelerinde yatan 50 Osmanlı askerine ait kimlik bilgileri bulunmaktadır. “Kowalski Listesi” bir tablo şeklinde alfabetik sıralanmış olmasının yanısıra Krakov’da tedavi gördükten sonra cepheye veya doğrudan Türkiye’ye dönmüş olan askerlerin verilerini içermektedir. “Rakowice Listesi”nde ise sadece Krakov Rakowice Mezarlığı’nda medfun şehitlere dair bilgiler bulunmaktadır. Bu liste askerlerin ölüm tarihlerine göre kronolojik olarak düzenlenmiştir. “Kowalski Listesi”ne nazaran çok daha ayrıntılı ve her askere mahsus özel bilgiler içerdiği için, okunaklılığa zarar verebileceği için, bilgileri tablo halinde değil, liste halinde buraya alıyoruz.

“Rakowice Listesi”nde bulunan ikisi astsubay biri er olan üç şehidin (İsmail Hasan, Ali Osman ile Yusuf Şaban Bekir) 1914-1918 yılları arasında Kafkas Cephesinde savaşan birliklerden olduklarına ve Krakov’da 1919 yılında veremden öldüklerine dikkat çekelim. Büyük olasılıkla her üçü bu hastalığa daha Rus esir kampındayken yakalanıp Türkiye’ye Polonya üzerinden kendi imkan ve inisiyatifleriyle dönüyorlardı. Memleketine bu kadar dolambaçlı dönüş yoluyla gitmek zorunda kalan şüphesiz sadece onlar değildi. Zira o zaman Rusya’da iç savaş hala sürmüştü ve 14 Şubat 1919’da Polonya-Rusya Savaşı başlamıştı.

²¹ 1940’lı yıllarda XXVI nolu ada ikiye bölünüp o zamandan itibaren bu yana belgelerde XXVIa ve XXVIb olarak geçer (a.g.e.).

²² Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Krakowie, Miejski Urząd Gospodarki Komunalnej i Mieszkaniowej [Krakov Belediyesi Milli Meclisi, Beledi İdare ve Konut İşleri Kalemi], Dosya No: GK-UK-2-/c/1/59, Müslüman Türk mezarlıkları ile ilgili Beledi İdare Bakanlığı Beledi Hizmet Dairesi’ne 28 Ocak 1959’da gönderilmiş bir yazı.

²³ Ölüler Defterlerindeki kayıtlar birbirine uymamaktadır ve adanın yönler küçük harfle başlar kuzey, batı veya doğu kenarı ya da genel olarak “Müslüman Parseli” ve mezar numarası gibi birkaç farklı konum göstermektedir. DRI/524/74/13 nolu ve 5 Eylül 2013 tarihli yazıya bkz. (a.g.e.).

“Kowalski Listesi”

SIRA NO:	İSİM	RÜTBESİ	OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA OTURDUĞU YER	YORUMLAR
1	Ahmedoğlu Hacı Mustafa	er	İstanbul, Ayasofya Yerebatan Mahallesi, Fatih Sultan, Arabacılar Sok. No: 8	Kowalski'nin yorumu: “Tatar”
2	Ahmed Kasım	er	İzmir Vilayeti, Manisa Sancağı, Soma Kazası, Naldöken	
3	Ahmetoğlu Halil İbra(him)	er	İzmir Vilayeti, Manisa Sancağı, Bergama Kazası, Kınık Nahiyesi, Dikili Köy	
4	Alioğlu Mehmed	er	Ankara Eyaleti, Çankırı Sancağı, Tut, Besni (?)	
5	Alioğlu Mustafa	er	İzmir Vilayeti, Denizli Sancağı, Hayteler (?) Karyesi	
6	Buldanlı Halilzade Hafız Ahmet Efendi	?	İzmir Vilayeti, Denizli Sancağının Buldan Kazasında Güney Nahiyesinin Orta Mahallesi	Kowalski'nin yorumu: “Hoca”
7	Demircioğlu Mustafaoğlu Ali	er	İzmir Vilayeti, Buldan Kazası, Beyler Mahallesi	
8	Ethemoğlu Ekrem	er	Selanik	Kowalski'nin yorumu: Selanik'ten genç bir çocuk, okuması yazması var, mesleği berber
9	Gülmezoğlu Hacı Süleyman	er	yazılmadı	
10	Hamdi	er	Konya Vilayeti, Isparta, Ağras Karyesi, Gönderle (?)	
11	Hasanoğlu Ali	er	Üsküp, Radoviš, Ročko	
12	Hasanoğlu Selim	er	İzmir Vilayeti, Aydın Sancağı, Nazilli Karyesi	
13	Hasanoğlu Süleyman	er	Kastamonu, İnebolu Nahiyesi, Sinop Kazası	
14	Hüseyin	çavuş	Ankara, Denek Maden, Yahşihan	
15	Hüseyin(?)oğlu Mehmed	er	İzmir Vilayeti, Çeşme Sancağı, Zeytinler Karyesi	

16	Hüseyinoğlu Hüseyin Şaban	er	yazılmadı	
17	Hüseyinoğlu Mehmed	er	Bursa, Çelebi Sultan Mahallesi	
18	Hüseyinoğlu Mustafa	er	Konya Vilayeti, Antalya Sancağı, Alaiye Kazası, Urumdaşköy (bugün: Türkteaş)	Kowalski'nin yorumu: okuma yazması yok
19	Hüseyinoğlu Mustafa	er	Bursa Vilayeti, Kütahya Sancağı, Uşak Kazası, Dumanlı	
20	İbrahimioğlu Mehmed	er	Bursa Vilayeti, Afyon Karahisar Sancağı, Dinar Kazası, Dombay Köyü	
21	İbrahimioğlu Musa	er	Ankara Vilayeti, Kırşehir Sancağı, Mecidiye Kazası, Taşoluk Karyesi	Kowalski'nin yorumu: okuma yazması var, uzun müddet Kostantiniyye'de kalmış
22	İsmail	er	Kastamonu, Gerze	
23	İsmailoğlu Salim	er	Edirne Vilayeti, Gümülcine Sancağı, İskece Kasabası (bugün: Xanthi), Hürriyet Mahallesi	
24	Kösecioğlu Mustafanın oğlu Mehmed Ali	onbaşı	İzmir Vilayeti, Denizli Sancağı, Buldan Kazası, Güneyli Nahiyesi, Karaağaçlı Mahallesi	Kowalskinin bütün not defterinde Arap harfleriyle yazılmış tek kimlik ve adres bilgileridir. Büyük ihtimalde Ali Onbaşı'nın kendi eliyle yazdığı kayıttır.
25	Mehmed	er	Ankara Vilayeti, Yozgat, Akdağ Madeni	
26	Mehmedoğlu Mevlid	er	Konya Vilayeti, Akşehir Kazası, Tuzlukçu	
27	Memişoğlu İbrahim	er	Bursa Vilayeti, Eskişehir Kazası, Seyit Gazi Nahiyesi, Akin Karyesi	

28	Mercanoğlu Mehmed	er	İzmir, Bornova, Nif, Bağlar Mahallesi	
29	Mustafaoğlu Ahmed	er	Konya	Kowalski'nin yorumu: "tekerlekçi"
30	Mustafaoğlu Mehmed	er	yazılmadı	
31	Nuri	onbaşı	Konya Sancağı, Antalya Kazası, Elmalı Karyesi, Ayvasıl (bugün: Kocapınar)	
32	Ömeroğlu Veli	er	Bursa Vilayeti, Balıkesir Sancağı, Sındırgı Kazası, Mumcu Köy	
33	Osman Durak	er	Urfa	
34	Osmanoğlu Mustafa	er	Ankara, Kayseri, Hacılar	
35	Recepoğlu Saip (?)	er	Üsküp Vilayeti, Kalkandelen (bugün: Tetovo), Camii Atik Mahallesi	Kowalski'nin yorumu: "Bektaşî"
36	Salattin	çavuş	Ankara Vilayeti, Yozgat Sancağı, Kuzayca Karyesi	
37	Süleyman	er	İzmir Vilayeti, Buldan Kazası, Güney	

“Rakowice Listesi”

1. İdilbey (?) İsmail Osman

Rütbesi: er

Birliği: Podwysokie yöresinde bir Türk piyade alayı

Ölüm tarihi ve yeri: 11 Eylül 1916, hastane treni No: 8

Ölüm nedeni: göğsünde kurşun yarası, göğüs zarı hematomu, zatürree (Vuln. sclop. thoracis, Haemothorax sui., Bronchopneumonia)

Gömülme tarihi ve yeri: 13 Eylül 1916, XXIII nolu ada – Batı, “1. Müslüman Parseli” mezar No: 33²⁴

2. Hüseyin Rasif

Rütbesi: onbaşı

Birliği: 15. Kolordu, 20. Tümen, 63. piyade alayı, 7. bölük

Ölüm tarihi ve yeri: 12 Eylül 1916, Krakov Garnizon Hastanesi No: 15/I

²⁴ “Postmortem inceleme sertifikası” No: 4442; Başkent-Krallık Krakov Belediyesi Vefat Edenler Defteri’ne 20.09.1916 tarihinde 3346 nolu olarak kaydedildi (AZCKwK: 3015/1916).

Ölüm nedeni: göğüsünde kurşun yarası, göğüs zarı amfizemi (Vuln. sclop. thoracis, mediastinitis posterior iclorosa (?), Pyopneumothorax)
Gömülme tarihi ve yeri: 14 Eylül 1916, XXIII nolu ada – Batı, “1. Müslüman Parseli” mezar No: 33²⁵

3. Abdurrahman Ahmed

Rütbesi: er

Birliği: 15. Kolordu, 20. Tümen, 61. piyade alayı, 1. bölük

Yaşı: 23

Osmanlı İmparatorluğu'nda oturduğu yer: Kudüs

Medeni hali: evli

Ölüm tarihi ve yeri: 24 Eylül 1916, Epidemiyolojik Hastane No: 1 (Krakov – Łagiewniki)

Ölüm nedeni: omurgasında kurşun yarası, böbrek iltihabı (vuln. sclop. column. vertebralis, Cystopyelonephritis purulenta)

Gömülme tarihi ve yeri: 27 Eylül 1916, XXVI nolu ada – Kuzey, “2. Müslüman Parseli”, mezar No: 1²⁶

4. Mehmed İsmail Hakkı

Rütbesi: üsteğmen

Birliği: 15. Kolordu, 20. Tümen, 61. piyade alayı, 4. bölük

Yaşı: 22

Doğum tarihi ve Osmanlı İmparatorluğu'nda oturduğu yer: 1894, Konya, Seydişehir

Medeni hali: bekar

Mesleği: tüccar

Ölüm tarihi, saati ve yeri: 6 Ekim 1916, saat 19:30, Krakov Garnizon Hastanesi No: 15/II, 38 nolu koğuş

Ölüm nedeni: sağ kalçasında kurşun yarası, sepsis (vuln. sclop. femoris dextris, Sepsis)

Gömülme tarihi ve yeri: 8 Ekim 1916, XXVI nolu ada – Kuzey, “2. Müslüman Parseli”²⁷

²⁵ İdilbey (?) İsmail Osman ile beraber aynı mezara gömülmüştü. “Postmortem inceleme sertifikası” No: 4448; Başkent-Krallık Krakov Belediyesi Vefat Edenler Defteri'ne 20.09.1916 tarihinde 3350 nolu olarak kaydedildi (AZCKwK: 3016/1916).

²⁶ Raşid Mehmed Onbaşı ile beraber aynı mezara gömülmüştü (Madde 5'e bkz.). “Postmortem inceleme sertifikası” No: 4587; Başkent-Krallık Krakov Belediyesi Vefat Edenler Defteri'ne 05.10.1916 tarihinde 3522 nolu olarak kaydedildi (AZCKwK: 3144/1916).

²⁷ “Postmortem inceleme sertifikası” No: 4611; Başkent-Krallık Krakov Belediyesi Vefat Edenler Defteri'ne 21.10.1916 tarihinde 3689 nolu olarak kaydedildi (AZCKwK: 3268/1916). Bu subayın “Postmortem inceleme sertifikası”na morgta ayak parmağına takılmış olan bilgi kağıdı da eklendi.

5. Raşid Mehmed

Rütbesi: onbaşı

Birliği: 15. Kolordu, 20. Tümen, 61. piyade alayı, 4. bölük

Osmanlı İmparatorluğu'nda oturduğu yer: Kula

Ölüm tarihi ve yeri: 16 Ekim 1916, Krakov Garnizon Hastanesi No: 15/II

Ölüm nedeni: sağ kalçasında kurşun yarası, kangren, sepsis (Vuln. sclop. femoris dextri. Gangraena femoris. Sepsis)

Gömülme tarihi ve yeri: 18 Ekim 1916, XXVI nolu ada, "2. Müslüman Parseli", mezar No: 1²⁸

6. Ahmedoğlu Ahmed

Rütbesi: er

Birliği: 15. Kolordu, 20. Tümen, 62. piyade alayı, 1. tabur, 1. bölük

Yaşı: 32

Osmanlı İmparatorluğu'nda oturduğu yer: Edirne

Medeni hali: evli

Mesleği: değirmenci

Ölüm tarihi, saati ve yeri: 8 Mart 1917, saat 15:45, Krakov Yedek Hastane No: 1

Ölüm nedeni: verem (Tbc pulmonum, intestinorum)

Gömülme tarihi ve yeri: 10 Mart 1917, XXVI nolu ada, "2. Müslüman Parseli", mezar No: 5²⁹

7. Mustafaoğlu Ahmed / Ahmedoğlu Mustafa³⁰

Rütbesi: er

Birliği: 15. Kolordu, 20. Tümen, 61. piyade alayı, 3. tabur, 15. bölük

Yaşı: 25

Osmanlı İmparatorluğu'nda oturduğu yer: Balıkesir

Medeni hali: bekar

Ölüm tarihi, saati ve yeri: 5 Temmuz 1917, saat 11:00, Krakov Yedek Hastane No: 1

Ölüm nedeni: göğüsünde kurşun yarası, sepsis (vuln. sclop. penetrans thoracis, Pyothorax, Sepsis)

²⁸ Abdurrahman Ahmed ile beraber aynı mezara gömülmüştü (Madde 3'e bkz.). "Postmortem inceleme sertifikası" No: 4630; Başkent-Krallık Krakov Belediyesi Vefat Edenler Defteri'ne 31.10.1916 tarihinde 3786 nolu olarak kaydedildi (AZCKwK: 3341/1916).

²⁹ 22 Şubat 1917'de ölen Boşnak askeri İbrahim İbrahimoviç ile beraber aynı mezara gömülmüştü. "Postmortem inceleme sertifikası" No: 4966; Başkent-Krallık Krakov Belediyesi Vefat Edenler Defteri'ne 13.03.1917 tarihinde 867 nolu olarak kaydedildi (AZCKwK: 746/1917).

³⁰ Açıklanmayan bir nedenle bu askerın Başkent-Krallık Krakov Belediyesi Vefat Edenler Defteri'nde iki ayrı kaydı mevcut. Her ikisinde isimlerin sıralaması hariç bütün veriler aynı.

Gömülme tarihi ve yeri: 7 Temmuz 1917, XXVI nolu ada, “2. Müslüman Parseli”, mezar No: 10³¹

8. Abduloğlu Mustafa

Rütbesi: er

Birliği: 15. Kolordu, 20. Tümen, 62. piyade alayı, 2. bölük

Yaşı: 19

Osmanlı İmparatorluğu’nda oturduğu yer: Kastamonu

Ölüm tarihi ve yeri: 18 Ağustos 1917, Krakov Garnizon Hastanesi No: 15/II

Ölüm nedeni: göğüsü ve omurgasında kurşun yarası, karınzarı iltihabı (vuln. sclop. penetrans thoracis et columnae vertebrales, Peritonitis et cystitide)

Gömülme tarihi ve yeri: 20 Ağustos 1917, XXVI nolu ada, “2. Müslüman Parseli”, mezar No: 13³²

9. Mehmedoğlu Ömer

Rütbesi: er

Birliği: 15. Kolordu, 20. Tümen, 63. piyade alayı, 3. bölük

Yaşı: 26

Osmanlı İmparatorluğu’nda oturduğu yer: Ankara

Ölüm tarihi ve yeri: 20 Eylül 1917, Krakov Garnizon Hastanesi No: 15/II

Ölüm nedeni: omurgasında kurşun yarası, piyemi (Vuln. sclop. columnae vertebrales, Pyaemia)

Gömülme tarihi ve yeri: 22 Eylül 1917, XXVI nolu ada, “2. Müslüman Parseli”, mezar No: 13³³

10. Nazımoğlu İsmail

Rütbesi: er

Birliği: 15. Kolordu, 20. Tümen, 62. piyade alayı

Yaşı: 46

Doğum tarihi ve Osmanlı İmparatorluğu’nda oturduğu yer: 1872, İstanbul

Ölüm tarihi ve yeri: 17 Ağustos 1918, Krakov Yedek Hastane No: 1

Ölüm nedeni: Malteus (?)

³¹ 14 Temmuz 1917’de ölen Rus esiri Mochamedin Miniwajew (Miniwajer) ile beraber aynı mezara gömülmüştü. “Postmortem inceleme sertifikası” No: 5240; Başkent-Krallık Krakov Belediyesi Vefat Edenler Defteri’ne 09.07.1917 ve 12.07.1917 tarihlerinde 2335 nolu olarak kaydedildi (AZCKwK: 2217/1917).

³² Mehmedoğlu Ömer ile beraber aynı mezara gömülmüştü (Madde 9’a bkz.). “Postmortem inceleme sertifikası” No: 5341; Başkent-Krallık Krakov Belediyesi Vefat Edenler Defteri’ne 23.08.1917 tarihinde 2964 nolu olarak kaydedildi (AZCKwK: 2737/1917).

³³ Abduloğlu Mustafa ile beraber aynı mezara gömülmüştü (Madde 8’e bkz.). “Postmortem inceleme sertifikası” No: 5411; Başkent-Krallık Krakov Belediyesi Vefat Edenler Defteri’ne 25.09.1917 tarihinde 3459 nolu olarak kaydedildi (AZCKwK: 3142/1917).

Gömülme tarihi ve yeri: 19 Ağustos 1918, XXVI nolu ada, “2. Müslüman Parseli”, mezar No: 17³⁴

11. İsmail Hasa(n)

Rütbesi: onbaşı

Birliği: 3. Ordu, 2. Kafkas Kolordusu, 5. Tümen, 9. piyade alayı, 10. bölük
Osmanlı İmparatorluğu’nda oturduğu yer: İstanbul

Ölüm tarihi ve yeri: 14 Nisan 1919, Epidemiyolojik Hastane No: 2 (Krakow – Łobzów)

Ölüm nedeni: verem (Tbc universalis)

Gömülme tarihi ve yeri: 16 Nisan 1919, XXVI nolu ada – Batı, “2. Müslüman Parseli”, mezar No: 11³⁵

12. Ali Osman

Rütbesi: plutonowy³⁶

Birliği: Kafkas İslam Ordusu, 1. Azerbaycan Kolordusu³⁷, 1. Tümen, 3. piyade alayı, 1. bölük

Yaşı: 34

Osmanlı İmparatorluğu’nda oturduğu yer: Erzurum, Narman

Ölüm tarihi ve yeri: 27 Mayıs 1919, Krakow Personel Hastanesi No: 2

Ölüm nedeni: verem (Tbc universalis)

Gömülme tarihi ve yeri: 29 Mayıs 1919, XXVIII nolu ada, sıra 1, mezar No: 18³⁸

13. Yusuf Şaban Bekir

Rütbesi: er

Birliği: 3. Ordu, 1. Kafkas Kolordusu, 10. Kafkas Tümeni, 31. piyade alayı
Yaşı: 33

Osmanlı İmparatorluğu’nda oturduğu yer: Sivas

Medeni hali: evli

Ölüm tarihi ve yeri: 28 Eylül 1919, Krakow Yedek Hastane No: 3

³⁴ 15 Eylül 1918’de ölen Boşnak askeri Owdo (Awdo) Halkiç ile beraber aynı mezara gömülmüştü. “Postmortem inceleme sertifikası” No: 6729; Başkent-Krallık Krakow Belediyesi Vefat Edenler Defteri’ne 21.08.1918 tarihinde 3234 nolu olarak kaydedildi (AZCKwK: 2980/1918).

³⁵ 20 Şubat 1919’da ölen Avusturya-Macaristan askeri Misan Usekiç ve 6 Mart 1919’da ölen Boşnak askeri Huszo Hodicz ile beraber aynı mezara gömülmüştü. Mezartaşında Lehçe “Róza” (“Gül”) kelimesi yazılmıştı. “Postmortem inceleme sertifikası” No: 7569; Başkent-Krallık Krakow Belediyesi Vefat Edenler Defteri’ne 24.04.1919 tarihinde 1656 nolu olarak kaydedildi (AZCKwK: 1479/1919).

³⁶ “Postmortem inceleme sertifikası”nda Lehçe olarak yazılmış bu rütbenin Türkçe karşılığı yok. Polonya ordusunda “plutonowy” uzman onbaşı ile çavuş arasında bulunup “takım komutanı” anlamını taşımaktadır.

³⁷ Azeri uyruklu gönüllü askerlerden oluşturulmuş bu birliğin subay ve astsubay sınıfının bir kısmı Türktür.

³⁸ “Postmortem inceleme sertifikası” No: 7657; Başkent-Krallık Krakow Belediyesi Vefat Edenler Defteri’ne 03.06.1919 tarihinde 3350 nolu olarak kaydedildi (AZCKwK: 2226/1919).

Ölüm nedeni: verem (Tbc universalis)

Gömülme tarihi ve yeri: 1 Ekim 1919, XXVI nolu ada – Doğu, “2. Müslüman Parseli”, mezar No: 1³⁹

Sonuç

Birinci Dünya Harbi dönemine ait Krakov Müstahkem Mevkii hastanelerinin tıbbi kayıtları korunmadığı için, Krakov’da iyileşmiş Osmanlı askerlerinin hepsi değilse de mutlaka büyük kısmının kimliklerini yegane kaynak olan prof. Kowalski’nin not defteri sayesinde öğrenebildiğimizi vurgulamak gerekir. Galiçya Cephesi’ndeki sağlık hizmetlerini araştıran Oya Dağlar Macar, çok kapsamlı ve büyük bilimsel değeri olan makalesinde⁴⁰, Krakov’dan sadece bir kere bahsedip o şehirde yatmış Osmanlı askerlerinin toplam sayısını bile veremedi⁴¹. Ayrıca şuna da dikkat çekmek gerekir ki, konuyla ilgili kaynaklar hastanelerde yatıp iyileşen askerlerin kimlik bilgilerini vermez. Bu insanlardan kitap ve makalelerde okurlara sadece rakamlar olarak bahsedilir. Bu açıdan da Kowalski’nin çalışması istisnai bir kaynak olarak sayılmalıdır.

Benzer, paha biçilmez önemi yukarıda bahsedilen “Postmortem inceleme sertifikaları” da taşımaktadır. O belgelere dayanarak hazırlanan “Rakowice Listesi”ni son yıllarda (üstelik internette) yayımlanan Çanakkale ve diğer cephelerin şehit listeleriyle kıyasladığımızda çok daha ayrıntılı bilgiler vermekte olduğunu oldukça net görebiliriz. Örneğin, T.C. Savunma Bakanlığı resmi web sitesinde bulunan “Şehitler Listesi” başlıklı arama motoru⁴² Krakov’da medfun hiçbir Osmanlı şehidini göstermemektedir. Başka cephelere ait veriler ise genellikle askerin isim, savaştığı cephe, ölüm tarihi ve bazen de yaş ile sınırlıdır. Krakov Belediyesi Mezarlıklar Müdürlüğü Arşivi’nde bulunan “Postmortem inceleme sertifikaları” ise bu temel kimlik ve adres bilgileri yanı sıra ölüm nedeni, yeri ve hatta saati ile şehidin medeni hali ve asker olmadan önce yaptığı meslek hakkında bilgi verir. Galiçya Cephesi, Osmanlı İmparatorluğu’nun tüm Birinci Dünya Harbi cephelerinin en az araştırılan cephelerinden biri olduğu için, hem bu makalenin yazarı hem de Türk tarihçileri tarafından ileride yapılacak arşiv araştırmaları neticesinde daha ayrıntılı bilgiler ortaya çıkacağını umut edelim. Zira, yukarıda yazıldığı gibi, Eylül 1916 ile Ekim 1917 tarihleri arasında Krakov hastanelerinde tedavi gördükten sonra cepheye dönen Osmanlı subay ve askerlerinin sayısı ve kimlikleri hala bilinmemektedir.

³⁹ 24 Kasım 1919’da ölen Rus esiri (?) Satryn Grypow ile beraber aynı mezara gömülmüştü. “Postmortem inceleme sertifikası” No: 7019; Başkent-Krallık Krakov Belediyesi Vefat Edenler Defteri’ne 08.10.1919 tarihinde 3909 nolu olarak kaydedildi (AZCKwK: 3549/1919).

⁴⁰ Dağlar Macar, “Galiçya...”, *a.g.e.*, s. 34-58.

⁴¹ “Hastaların [kuduz hastalığı] tedavisi ayrıca Krakov ve Budapeşte’deki merkezlerde de yapılacaktır.” – Dağlar Macar, “Galiçya...”, *a.g.e.*, s. 46. Yukarıda sunulan “Rakowice Listesi”ndeki hiçbir şehidin kuduz hastalığından dolayı vefat etmediğine de dikkat çekelim.

⁴² <http://www.msb.gov.tr/arsiv/phpscr/Sehitler.php> (18.10.2013).

KAYNAKLAR

Archiwum Nauki PAN i PAU w Krakowie [Krakow Polonya Bilim Akademisi ve Polonya Yetenek Akademisi Bilim Arşivi]: Prof. Tadeusz Kowalski'nin mirası: „Materiały dialektologiczne tureckie, przeważnie niewydane” [Çoğunlukta Yayınlanmamış Türk Lehçebilim Materyali], Dosya No: K III-4, 110.

Archiwum Państwowe w Krakowie Oddz. V [Krakow Devlet Arşivi 5. Şube], Akta Cmentarzy Krakowskich (nieuporządkowane) [Krakow Mezarlıkları Dosyası (düzeltilmemiş)], Dosya No: 1914-17.19.

Archiwum Zarządu Cmentarzy Komunalnych w Krakowie [Krakow Belediyesi Mezarlıklar Müdürlüğü Arşivi]: „Świadectwa oglądzin pośmiertnych” [“Postmortem inceleme sertifikaları”]: 3015/1916, 3016/1916, 3144/1916, 3268/1916, 3341/1916, 746/1917, 2217/1917, 2737/1917, 3142/1917, 2980/1918, 1479/1919, 2226/1919, 3549/1919.

Birinci Dünya Harbi, VII nci Cilt, *Avrupa Cephelemi*, 1 nci Kısım (*Galiçya Cephesi*), T.C. Genelkurmay Başkanlığı Garp Tarihi Dairesi Resmi Yayınları, Seri No: 3, Gnkur. Basımevi, Ankara 1967.

Dağlar, Oya, “Birinci Dünya Savaşında Osmanlı Ordularının Galiçya Cephesi'ne Gönderilmesi ve Cephe Gerisinde Yaşananlar”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, sy. 10, y. 5/2006, s. 45-71.

Dağlar, Macar Oya, “Galiçya Cephesi'nde Osmanlı Birlikleri ve Sağlık Hizmetleri (1916-1917)”, *Osmanlı Bilim Araştırmaları*, c. X, sy. 2/2009, s. 34-58.

Krakow Belediye Mezarlıkları Rakowice Bölge Müdürü Tomasz Piekarski'nin yazara gönderdiği 5 Eylül 2013 tarihli ve DRI/524/74/13 nolu yazı.

(derleme: Polska Akademia Umiejętności, Instytut Historii), *Polski Słownik Biograficzny*, Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław-Warszawa-Kraków 1968-1969, Tom XIV.

Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Krakowie, Miejski Urząd Gospodarki Komunalnej i Mieszkaniowej [Krakow Belediyesi Milli Meclisi, Beledi İdare ve Konut İşleri Kalemi], Dosya No: GK-UK-2-/e/1/59 dot. [ilgi]: cmentarze mahometañskie tureckie [Müslüman Türk Mezarlıkları].

Shaw, Stanford J., *The Ottoman Empire in World War I*, Türk Tarih Kurumu, Volume 1, Ankara 2006, Volume 2, Ankara 2008.

“Tadeusz, Kowalski 1889-1948. Materiały z Posiedzenia Naukowego PAU w dniu 19 czerwca 1998 r.”, *W służbie nauki*, nr 4, Polska Akademia Umiejętności, Kraków 1999, s. 68.

Yazman, Mehmet Şevki, *Kumandanım Galiçya ne yana düşer? Mehmetçik Avrupa'da*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011.

1. Krakov Türkolojisinin kurucusu prof. Tadeusz Kowalski, yaralı Osmanlı askerlerine bakan eşi doktor Zofia Kowalska (kızlık soyadı Medwecka) ile beraber Birinci Dünya Harbi'nin sonuna doğru. (**Kaynak:** Kowalski'lerin torunu Urszula Rajewska'nın özel arşivinden).

2. Krakow Wroclawska Caddesi 1-3 adresinde bulunan 5. Askeri Hastane Polikliniği (eski Garnizon Hastanesi No: 15) cerrahi b6lümü binası (üst katı ikinci dünya harbinden sonra inşa edildi). Kurşun yaraları olan Osmanlı askerleri bu binada tedavi görmüş, bazıları da burada vefat etmiştir. **(Fotoğraf: Piotr Nykiel)**

3. Krakow Wroclawska Caddesi 1-3 adresinde bulunan 5. Askeri Hastane Polikliniği (eski Garnizon Hastanesi No: 15) Verem ve Akciğer Hastahkları binası. Veremden ölen Ahmetoğlu Ahmet, İsmail Hasan Onb., Ali Osman Plut. ile Yusuf Şaban Bekir hayatlarına bu binada veda etmişler. **(Fotoğraf: Piotr Nykiel)**

4. Birinci Dünya Harbi sırasında Epidemiyolojik Hastane No: 1 olarak kullanılan ve Abdürrahman Ahmet'in yattığı ve öldüğü Krakow-Lagiewniki Merhametli Meryemana Kadın Manastırı. (Fotoğraf: Wikipedia)

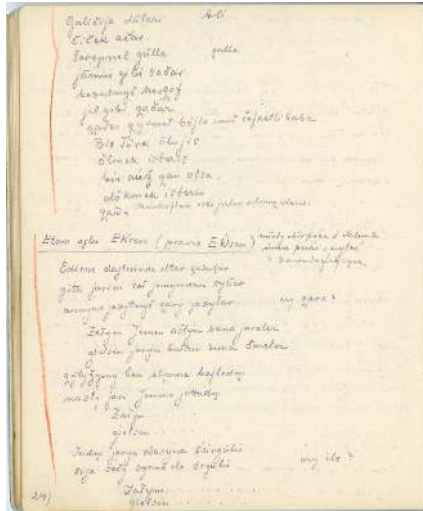
5. Rakowicki Mezarlığı XXIII nolu adada bulunan Osmanlı askerlerin sembolik mezarı 18 Mart 2013'teki "Şehitler Günü" kutlamaları sırasında (Fotoğraf: Piotr Nykiel)

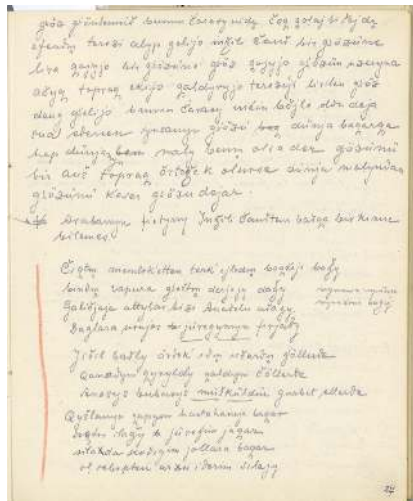
6. Rakowicki Mezarlığı XXVI nolu adamın bugünkü hali (**Fotoğraf:** Piotr Nykiel)

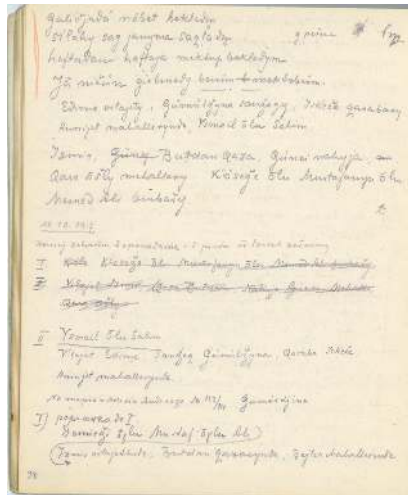
7. Rakowicki Mezarlığı XXVIII nolu adadaki Ali Osman'ın mezarı (**Fotoğraf:** Piotr Nykiel)

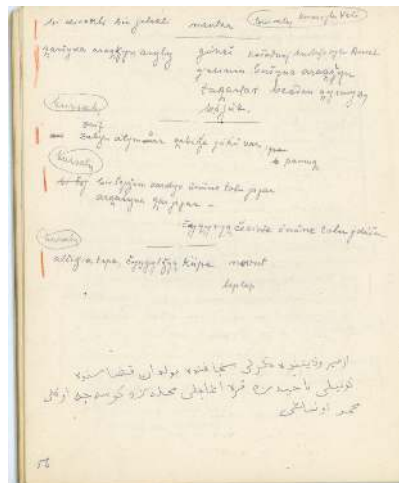
8. Prof. Kowalski'nin not defterinde bulunan ve kendisine Alioğlu Mustafa tarafından dikte ettirilmiş Galiciya hakkındaki şarkı. (Archiwum Nauki PAN i PAU w Krakowie, K III-4,110, s. 24)

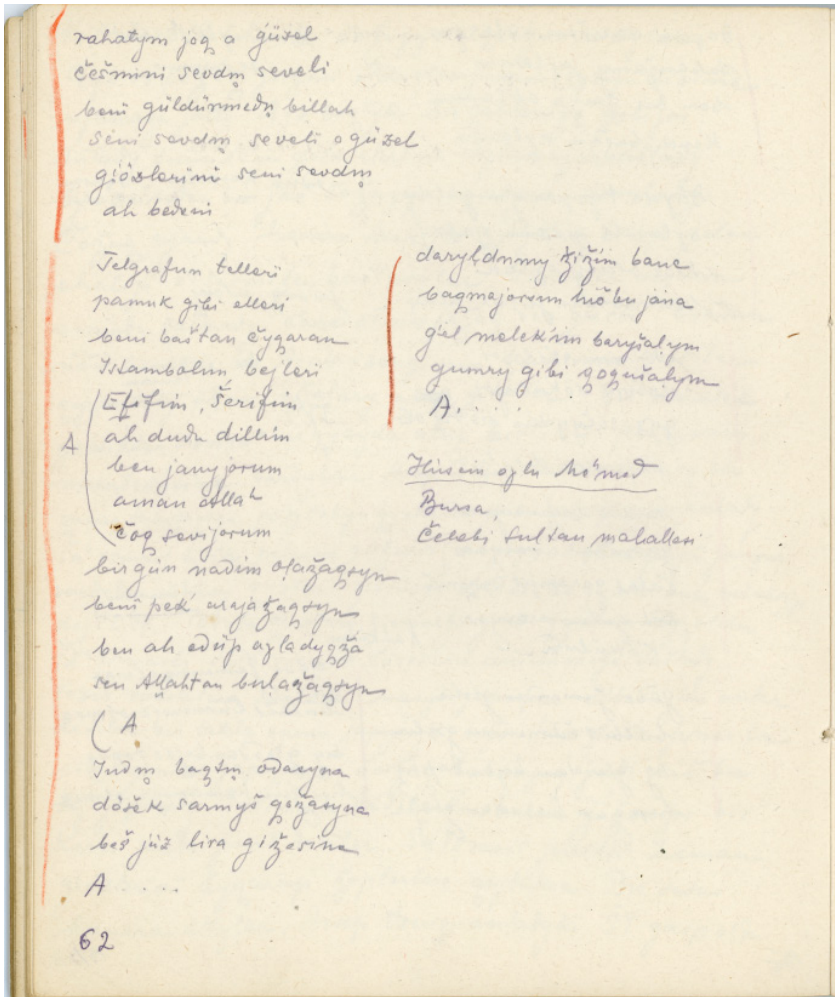
9. Prof. Kowalski'nin not defterinde bulunan ve kendisine İsmailoğlu Salim tarafından dikte ettirilmiş Galiciya hakkındaki şarkının 1. kısmı. (Archiwum Nauki PAN i PAU w Krakowie, K III-4,110, s. 27)

10. Prof. Kowalski'nin not defterinde bulunan ve dizisine İsmailoğlu Salim tarafından dikte ettirilmiş Galiçya hakkındaki şarkının 2. kısmı. (Archiwum Nauki PAN i PAU w Krakowie, K III-4,110, s. 28)

11. Prof. Kowalski'nin bütün not defterinde Arap harfleriyle yazılmış tek kimlik ve adres bilgileri Köseçioğlu Mustafa'nın oğlu Mehmet Ali Onbaşıya aittir. (Archiwum Nauki PAN i PAU w Krakowie, K III-4,110, s. 56)

12. Prof. Kowalski'nin not defterinde bulunan ve kendisine Müseyinoğlu Mehmet tarafından dikte ettirilmiş "Telgraf telleri" şarkısı. (Archiwum Nauki PAN i PAU w Krakowie, K III-4, 110, s. 62)